

In memoriam Cor van den Braber (1937-2022)

Burchard Elias

Het was in zijn jonge jaren nog maar de vraag of er iets van Cor van den Braber terecht zou komen, want zijn middelbare-schoolopleiding werd een mislukking. Daarom werd hij op veertienjarige leeftijd als 'handlanger-duvelstoejager' bij een aannemer in Enkhuizen geplaatst. Tot ieders verbazing ontwikkelde Cor zich tot een monumentenman pur sang, achtereenvolgens bij de architect Fleddéus en de monumentenzorgers Corneille Janssen in Haarlem en Baart de la Faille in Utrecht, met veel extra zelfstudie. In 1972 volgde zijn benoeming tot hoofd van het bureau Monumentenzorg van Amersfoort. Een functie die hij tot zijn pensionering in 2002 zou vervullen.¹

Een dreigende doorbraak

Op het gebied van de monumentenzorg kent Amersfoort een bewogen geschiedenis.² Bij Cors aantreden was het weer raak. Toen speelde de vraag of er niet een forse doorbraak moest komen voor het verkeer dwars door het centrum van de stad. Tabak ('T Amersfoorts Binnenstad Komitee) liep er tegen te hoop. De componist Tristan Keuris schreef zelfs een opera over de mogelijke treurige gevolgen, getiteld *Oh Jonny Hus*, verwijzend naar wethouder Wim Huslage. Uiteindelijk was niet alleen een groot deel van de bevolking, maar ook een politieke meerderheid tegen de doorbraak. De plannen verdwenen definitief van tafel. Langzamerhand kwam de binnenstad ook in een steeds positiever daglicht te staan en drong het besef door dat een woning in het centrum nog zo slecht niet was. Ook andere ontwikkelingen droegen daar toe bij. Mede dankzij de in 1971 opgerichte Junior Kamer Eemland³ was in datzelfde jaar Stadsherstel Amersfoort tot stand gekomen. Dat richtte zich op de aankoop, restauratie en verhuur van monumentale panden. Lieve Vrouwestraat 6 en 8 waren daar een eerste voorbeeld van. Daarnaast speelde de Juniorkamer een belangrijke rol bij het weer tot leven brengen van Museum Flehite en het vergaren van fondsen voor de restauratie daarvan eind jaren zeventig. Dat gebeurde in het decennium daarop ook met de kapel en de Mannenzaal van het Sint-Pieters- en Bloklandsgasthuis. Daarnaast speelde als vanouds ook de Oudheidkundige Vereniging Flehite een belangrijke rol bij de bescherming van de oude monumenten. Cor was daarvan bestuurslid van 1976 tot 1996; hij ontving in 2004 de penning van deze vereniging voor zijn zorg voor de Amersfoortse monumenten en zijn publicaties daarover.

De juiste man op de juiste plaats

Cor was door zijn karakter en kennis de ideale man om in Amersfoort aan de slag te gaan en zich in te zetten voor een grondig herstel van de vele monumenten in de binnenstad. Hij wist zich steeds te omringen door bekwame medewerkers, die hij alle ruimte gaf en die gestimuleerd werden in artikelen en boeken de rijke geschiedenis van Amersfoort voor een groot publiek vast te leggen, zowel onder als boven de grond. Ook de Open Monumentendagen droegen daartoe bij. Hij wist zich gesteund door de groeiende publieke belangstelling en de steun van het gemeentebestuur - ook Huslage en later met name wethouder Fons Asselbergs. Het bureau Monumentenzorg werd professioneel gereorganiseerd, zoals voorgesteld in de nota *Vooruitstrevend behoud* (1979).⁴ Een en ander resulteerde in een goede documentatie met veel foto's van Cor, die ook een zeer kundig fotograaf was. Speciale aandacht kwam er voor de monumenten van na 1850, waarvoor Max Cramer werd aangetrokken. Tevens werd er een aparte archeologische dienst onder leiding van Monique Krauwer in het leven geroepen. Belangrijk was ook dat de binnenstad in 1984 beschermd stadsgezicht werd.

Een terugblik

Bij zijn 25-jarig jubileum als hoofd van het bureau Monumentenzorg in 1997 werd een overzicht gegeven van de belangrijkste monumenten waarvan de restauratie door Cor begeleid was.⁵ Het werd een indrukwekkende lijst; bijvoorbeeld Museum Flehite, de Beiaardschool, de Koppelpoort, de Elleboogkerk, de Sint-Franciscus-Xaveriuskerk, de Vismarkt, het Kapelhuis en tal van Muurhuizen.

Heel bijzonder was dat Cor de resten van het Observantenklooster geheel van de ondergang heeft gered. Van rijkswege was toestemming voor afbraak gegeven, omdat het ruïneuze complex te zeer zou detoneren bij het nieuwe stadhuis. Cor stelde dat hij voor de sloop wel eerst opmetingen moest maken. Het werd waarschijnlijk een van de heel weinige keren dat het verdwijnen van stukken in een ambtelijke bureaulade goed heeft uitgepakt. In een artikel zette hij uiteen dat de gerestaureerde resten terecht verwezen naar het oorspronkelijke klooster.⁶

Alleen de Sint-Joriskerk hoefde niet meer grondig gerestaureerd te worden. Dat was al in de jaren zestig gebeurd. Wel was Cor als monumentenman en als bestuurslid van de Vrienden van de Sint-Joriskerk nauw betrokken bij de meerjaren-onderhoudsplannen voor deze kerk. Verder zorgde hij in 1998 voor een nieuw gekleurd raam door Bert Grotjohann, ter gelegenheid van het 750-jarig bestaan van de kerk.

Nieuwe monumenten

Cor was ook verantwoordelijk voor een aantal min of meer nieuwe en echt nieuwe monumenten. Een speciale belangstelling had hij voor de oude omwalling van de stad die in de 19e eeuw grotendeels was afgebroken. De geschiedenis daarvan beschreef hij in 1982.⁷ Maar daarvóór had hij zich al bezig gehouden met de reconstructie van de stadsmuur bij Achter de Kamp. In diverse artikelen schetste hij wat daar nog aanwezig was en op welke wijze een reconstructie mogelijk zou zijn, met behulp van oude afbeeldingen en voorbeelden in andere steden. Tot zijn voldoening mocht hij zijn ideeën van de stedelijke overheid realiseren in de jaren 1973-1978.⁸ Daarna zou bij de nieuwe bebouwing van de Beestenmarkt het verdere verloop van de stadsmuur op meer bescheiden wijze aangegeven worden. In de jaren tachtig van de vorige eeuw werd ook de Koppelpoort gerestaureerd. Opmerkelijk was dat daarbij de bijzondere begroeiing van de kademuren werd ontzien. Amersfoort kreeg hiervoor een culturele Europa Nostra Award. De lotgevallen van de poort werden in een aparte publicatie vastgelegd. Cor schreef hierin met Sandra Hovens over de middeleeuwse stadsverdediging.⁹

Op de Hof werden bij opgravingen in 1992 de fundamenten van een fontein gevonden. Cor ontwierp hiervoor een hardstenen opbouw en een roestvrije afsluiting met een door zijn vriend en beeldhouwer Ton Mooij ontworpen kop van een Wildeman. Ook werd de fonteinfunctie in ere hersteld. Cor maakte eveneens een totaal nieuw monument op de Hof: een *jaquemart*, een torentje op het dak van de Boterbeurs. Op de hele uren komt de draak tevoorschijn om gedood te worden door Sint-Joris. Het speelwerk zorgt dan voor passende klanken. Zowel de fontein als de jaquemart waren een geschenk van Stadsherstel aan de bewoners van Amersfoort.

Even verderop, op de hoek van de Langestraat en Zevenhuizen, zorgde Cor er voor dat het oorspronkelijke warenhuis van Hamers uit 1895, ontworpen door architect Kroes, zijn Jugendstil-versieringen op de dakrand weer terug kreeg.¹⁰

Publicaties

Tal van grotere en kleinere artikelen verschenen, zoals wij zagen, van Cors hand. En ook na zijn pensionering bleef hij publiceren. Onder meer in de *Kroniek* over Jasper van Wittel en het jaarboek *Flehite* over Randenbroek.¹¹ Maar er waren ook boeken. Als deel 4 in de Amersfortia Reeks verscheen *Amersfoort getekend: rondgang door een oude stad* (Amersfoort 1985). Met 44 tekeningen van monumenten of onderdelen daarvan en enkele

stadsgezichten toonde hij zich niet alleen een heldere verteller over die monumenten, maar legde die ook op artistieke wijze vast. Cor was overigens ook zelf lid van de redactie van deze reeks, die opgezet was door uitgever Hein Bekking. Door deze serie kwam er steeds meer aandacht voor de geschiedenis van Amersfoort, die te lang verwaarloosd was. Dertien jaar later verscheen als deel 10 in dezelfde reeks *Toren door de tijd: bouwen en restaureren in pelgrimsstad Amersfoort*. Het was een indrukwekkend relaas van de bouw van de toren en de kerk in de 15e eeuw, naar aanleiding van de vondst van het miraculeuze Mariabeeldje en van de daaropvolgende lotgevallen met als gruwelijk hoogtepunt de ontploffing van de kerk in 1787. De eerste restauratie in de vorige eeuw duurde maar liefst van 1910-1932. Die van Cor slechts van 1993-1996. In 1997 werd het oude Hemony-carillon uitgebreid met een modern klokkenspel. Hierdoor werd het mogelijk alle beiaardmuziek te spelen op de toren. Dat was belangrijk omdat Amersfoort met Mechelen de enige plaats is met een opleiding tot beiaardier.¹² Ook kwam er een zevengelui. Ton Mooy vervaardigde twaalf consoles voor de toren met afbeeldingen van personen die een belangrijke rol in de geschiedenis van de kerk hadden gespeeld, zoals bisschop David van Bourgondië, een kloosterling, een steenhouwer en Leendert Nicasius die in 1651 de toren redde toen deze door blikseminslag in brand was gevlogen.

Zijn derde belangrijke boek was *Gezicht op Amersfoort van Matthias Withoos* (Amersfoort 2003, herdruk 2011). De lezer werd langs 50 nog bestaande en verdwenen punten op dit enorme schilderij (207,5 x 427,5) geleid. Het kwam gereed in 1671 en was bestemd voor het stadhuis aan de Hof. Withoos was als stadsbestuurder zowel een opdrachtgever als de schilder. Cor ontdekte op dit schilderij onder meer de voorganger van het Huis met de Paarse Ruitjes aan de Zuidsingel en een paviljoen op het landgoed Dool-om-Bergh van Everard Meyster.

In zijn liefde voor monumenten en andere karakteristieke gebouwen ging Cor soms ver. Net als schrijver dezès beklom hij een klein vliegtuigje om samen het boek *Amersfoort vanuit de lucht* (Amsterdam/Bussum 2006) te realiseren. Zo'n 125 luchtfoto's met toelichting waren daarin te zien. Ze hadden betrekking op het centrum van de stad, de daaromheen gelegen wijken, de nieuwbouw tussen Amersfoort en Hoogland en de iets verder gelegen omgeving. Na zijn pensionering verschenen nog drie deeltjes in de Miniaturen Reeks van de Amersfoortse uitgeverij Bekking & Blitz. Deel 4 *Geveltekens Amersfoort* (2005), deel 13 *Bouwen en versieren, over stijl en ornament* (2007) en deel 43 *Gids voor geveltoeristen* (2010). In het eerst genoemde deeltje vinden wij gevelstenen, uithangborden, gevelversieringen en dergelijke. En dertien waterspuwers van Ton Mooy die hij maakte langs de Korte- en Langegracht en het Grote Spui. Deze spelen in op activiteiten die daar vroeger plaatsvonden, zoals een kanonnier bij de Koppelpoort, een zuster die een po leegt bij het Sint-Pietersgasthuis en de jonge Mondriaan in een kinderwagen met vierkante wielen. De twee andere deeltjes getuigen van de gedetailleerde kennis van Cor van gevelonderdelen in de verschillende eeuwen en de gebruikte bouwmaterialen.

Tot slot

Cor van den Braber kwam naar Amersfoort op een moment dat een gruwelijke doorbraak door het centrum van de stad net afgewend werd en de belangstelling voor de oude binnenstad langzaam groeide. Mede daardoor kon hij uitgroeien tot een gerespecteerde en succesvolle monumentenman. Daarbij werd hij ook gesteund door zijn liefhebbende echtgenote. Wie had dat kunnen voorspellen in zijn jonge jaren? Maar het werd gelukkig: eind goed, al goed. En Cor van den Braber verdiende met zijn activiteiten een prominente plaats in de geschiedenis van Amersfoort.

¹ Over de geschiedenis vóór 1972: J. Ayolt Brongers, 'Een groet aan Cor van den Braber', *Kroniek* 4:1 (maart 2002) 1-4. Zie ook Sandra Hovens en Max Cramer, 'In memoriam Cor van den Braber', *Kroniek* 25:1 (maart 2023) 20-21.

² C. van den Braber en M.A. Cramer, 'Monumenten', *Amersfoort zoals het was*, afl. 11 (Zwolle 1996).

³ Onderdeel van een internationale beweging van ondernemende mensen tussen de 25-40 jaar. Zij ontwikkelden projecten voor de gemeenschap waarin zij actief waren.

⁴ Zie hierover ook zijn 'Architectuuronderzoek Amersfoort, geïnventariseerd en gedocumenteerd', *Flehite* 17 (1985) 20-29.

⁵ *Nieuwsblad Monumentenzorg en Archeologie* nr. 49 (februari 1997). Cor schreef zelf tal van artikelen in het *Nieuwsblad*, dat ook gebundeld werd uitgegeven: dl. 1, 1985-1992 (Amersfoort 1993) en dl. 2, 1993-2002 (Amersfoort 2002).

⁶ 'Observantenklooster, terecht: kijken naar een gerestaureerd monument', *Flehite* 14 (1982) 44-49.

⁷ 'Van stadsmuur naar wandeling', *Flehite* 14 (1982) 82-93.

⁸ 'De reconstructie van de stadsmuur bij Achter de Kamp te Amersfoort', *Flehite* 9 (1977) 10-14; 10 (1978) 4-8 en 24-28. Zie ook 'Wat betaalde Amersfoort in 1457 voor zijn stadsmuur', *Kroniek* 4:4 (dec. 2002) 9-10.

⁹ Sandra Hovens en Max Cramer (red.), *De Koppelpoort: hart van de Amersfoortse stadsverdediging* (Bussum 2004).

¹⁰ 'Langestraat 76 opnieuw be kroond: de geveltop van een Jugendstilpand', *Kroniek* 20:3 (sept. 2018) 4-5. In een van zijn eerste artikelen had Cor juist aandacht gevraagd voor de afbraak van de panden van het kledingmagazijn van Hehenkamp op de hoek van de Langestraat en de Langegracht: 'Een belangrijk stukje Amersfoort exit', *Flehite* 12 (1980) 23-25.

¹¹ 'Denkend aan Amersfoort: nieuw stadsgezicht van Jasper van Wittel ontdekt', *Kroniek* 12:4 (dec. 2010) 12-15 en 'Het Randenbroek van Jacob van Campen (1595-1657). Een poging tot reconstrueren', jaarboek *Flehite* XIV (2013) 6-17.

¹² Zie over de restauratie van de Beiaardschool 'Een restauratie aan het Grote Spui te Amersfoort', *Flehite* 9 (1977) 10-11.